

Erfgoed en Toerisme op Schiermonnikoog

Bachelorscriptie Sociale Geografie & Planologie

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

12-06-2017

1 Bron: <https://www.wiki-vakantie.nl/wp-content/uploads/2015/10/Rode-vuurtoren-op-Schiermonnikoog.jpg>

Thomas Buursma S2561980

Begeleiders: ir. B.M. Boumans, MSc & N.A. Busscher, MSc

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Samenvatting	3
1. Inleiding	4
1.1 Achtergrond	4
1.2 Vraagstelling	5
1.3 Relevantie	5
1.4 Opbouw van de scriptie	6
2. Theoretisch Raamwerk	7
2.1 Inleiding	7
2.2 Cultureel erfgoed	8
2.3 Natuurlijk erfgoed	10
2.4 Conceptueel model	11
3. Methode	12
3.1 Ethische overwegingen	12
4. Resultaten	13
4.1 Demografische en achtergrond statistieken	13
4.2 Overwegingen om voor Schiermonnikoog te kiezen	14
4.3 Activiteiten die ondernomen worden	16
5. Conclusies	18
6. Literatuurlijst	20
7. Bijlage	24
7.1 Kaart met plaatsen van dataverzameling	24
7.2 Enquête	25

Samenvatting

Dit onderzoek bekijkt de relatie tussen toerisme op Schiermonnikoog en het natuurlijk- en cultureel erfgoed van Schiermonnikoog. Het doel is om inzicht te krijgen in de manier waarop toeristen natuurlijk en cultureel erfgoed meenemen in hun bestemmingskeuze voor Schiermonnikoog en de activiteiten die zij daar ondernemen. Dit is gedaan doormiddel van een enquête onder 96 respondenten. De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

“Welke rol speelt het natuurlijk en cultureel erfgoed van Schiermonnikoog bij de bestemmingskeuze en activiteiten van toeristen?”.

De deelvragen in dit onderzoek zijn:

1. *Wat voor erfgoed is op Schiermonnikoog aanwezig?*
2. *Welke overwegingen hebben toeristen bij hun keuze voor Schiermonnikoog?*
3. *Welke activiteiten worden er uitgevoerd door toeristen?*
4. *Welk soort erfgoed speelt de grootste rol op Schiermonnikoog?*

Met behulp van de resultaten kan de toeristische sector op Schiermonnikoog beter worden begrepen en, indien nodig, aangepast worden. Het is echter wel van belang dat de kwetsbaarheid van het gebied in acht wordt genomen bij het uitvoeren daarvan.

De steekproef heeft een gemiddelde leeftijd die significant hoger is dan die van Nederland in zijn geheel. Ook het aandeel mannen is significant hoger dan in Nederland in zijn geheel. Het gemiddelde opleidingsniveau lijkt ook hoger te zijn dan de landelijke gemiddelden.

Uit het onderzoek blijkt dat geen van de respondenten zuiver culturele overwegingen had om naar Schiermonnikoog te reizen. 79.2% had overwegingen die aan natuur gerelateerd waren en 9.4% natuurlijke én culturele had overwegingen. Een Chi-kwadraat toets wees uit dat dit een significant verschil is. Op het gebied van de activiteiten ondernam 70.8% van de respondenten uitsluitend aan natuur gerelateerde activiteiten en 20.8% activiteiten zowel die met natuur hadden te maken als activiteiten die met cultuur te maken hadden. Er waren geen respondenten die alleen culturele activiteiten ondernamen. Een Chi-kwadraattoets laat zien dat ook deze verschillen significant zijn.

De conclusie die hieruit getrokken kan worden is dat het natuurlijk erfgoed op Schiermonnikoog een belangrijke rol speelt bij de bestemmingskeuze van toeristen en ook bij hun activiteiten op het eiland. Voor het culturele erfgoed geldt dat het een kleine rol speelt en meestal ondergeschikt is aan het natuurlijke en in mindere mate ook ondergeschikt aan praktische overwegingen. Deze conclusies zijn echter gebonden aan de beperkingen van dit onderzoek in het design, tijd, tijdstip en budget. De resultaten zijn verzameld in een beperkt deel van het voorjaar en daarom zal onderzoek over een langere periode een completer beeld kunnen geven.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

Toerisme is een belangrijke sector op de Nederlandse Waddeneilanden. Op Schiermonnikoog zijn ongeveer 500 banen, waarvan 60% in het toerisme zit (Sijtsma, et al., 2012). De motieven van een toerist bij het kiezen voor Schiermonnikoog als bestemming kunnen net als de activiteiten die zij ter plekke ondernemen verschillen. Natuurlijk en cultureel erfgoed kunnen hierbij ook een rol spelen (Ismagilova, et al., 2015; Vespestad & Lindberg, 2011).

Erfgoed kan worden gedefinieerd als alles wat beschouwd wordt als iets wat uit het verleden aan het heden is doorgegeven. Dit kan zowel natuurlijk als cultureel zijn. Onder natuurlijk erfgoed worden land en zee verstaan, maar ook de planten en dieren alsmede het ecosysteem als geheel (Lowenthal, 2005). Net als Bazelmans, et al. (2012) stipt ook Lowenthal (2005) aan dat de mens een sterke invloed heeft gehad op wat tegenwoordig als 'natuur' wordt beschouwd, maar dat natuur alsnog gescheiden wordt van cultureel erfgoed. Het culturele erfgoed definieert Lowenthal (2005) als gebouwen, constructies, kunst en kunstnijverheid, talen en tradities. Dit wordt als cultuur beschouwd, hoewel vrijwel al deze dingen een natuurlijke oorsprong hebben die daarna door de mens bewerkt is tot wat het nu is. Wel wordt door toerismebureaus natuurlijk en cultureel erfgoed vaak naast elkaar gepresenteerd (Lowenthal, 2005), dit is ook bij het VVV Schiermonnikoog het geval waar onder andere 'natuurlijk Schiermonnikoog' en 'Kunst & Cultuur' op dezelfde activiteitenpagina worden aangeprezen (VVV Schiermonnikoog, 2017).

Vespestad & Lindberg (2011) stelt dat hoewel het ervaren van natuur voor velen een onderdeel is van het dagelijks leven, het ook een onderdeel kan worden van een toeristische ervaring wanneer het bij de toeristische beleving van de bestemming hoort. Het VVV Schiermonnikoog prijst zoals genoemd de natuur van het eiland aan als toeristische activiteit en daarom wordt het natuurlijk erfgoed op het eiland in dit onderzoek beschouwd als relevante factor in het toerisme om het eiland. Dit wordt nog versterkt door het feit dat de Waddenzee op de UNESCO Werelderfgoedlijst staat. Het Waddengebied heeft met de gradiënt van zout naar zoet water een unieke natuurlijke diversiteit en mede daaraan ontleent het de UNESCO Werelderfgoed status (UNESCO World Heritage Centre, 2017). De Waddenzee kan vanaf het eiland bevaren, bewandeld en bekeken kan worden. Al dit tezamen maakt Schiermonnikoog een geschikt subject voor onderzoek naar de rol van natuurlijk erfgoed in toerisme.

Op het culturele vlak heeft het eiland onder andere 30 rijksmonumenten waaronder een voormalige vuurtoren, de huidige vuurtoren en verschillende huizen (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2017). Daarnaast is er het bezoekerscentrum met een cultuurhistorische zaal met exposities op dit gebied (Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017) en het Bunkermuseum Schlei Schiermonnikoog gaat in op de Tweede Wereldoorlog op Schiermonnikoog (Bunkermuseum Schlei Schiermonnikoog, 2017). Dit maakt Schiermonnikoog tot een geschikt subject voor onderzoek naar de rol van cultureel erfgoed binnen het toerisme.

Tot slot is noemenswaardig dat Schiermonnikoog in 2006 is verkozen tot mooiste plek van Nederland (Trouw, 2006) en dat is door verschillende websites met toeristische informatie gebruikt in de promotie van het eiland door het te noemen in wervende teksten en op fora die over de Wadden gaan (NatureScanner, 2017; WadFietsen, 2006; OudSchiermonnikoog, 2017; Waddensea Worldheritage, 2017). Het gehele eiland heeft de status van Nationaal Park en de organisatie

hierachter gebruikt ook natuurlijk erfgoed voor toeristische doeleinden. Dit gaat ook door via de website met foto's van het tot het eiland behorende wad, bossen en duinen met daarnaast uitleg daarover (Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017).

1.2 Vraagstelling

De eerder genoemde gegevens kunnen de vraag opwerpen welke rol erfgoed speelt bij de bestemmingskeuze van toeristen en welke rol het erfgoed precies speelt. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt dan ook:

“Welke rol speelt het natuurlijk en cultureel erfgoed van Schiermonnikoog bij de bestemmingskeuze en activiteiten van toeristen?”

Daarnaast zijn er enkele deelvragen:

1. *Wat voor erfgoed is op Schiermonnikoog aanwezig?*
2. *Welke overwegingen hebben toeristen bij hun keuze voor Schiermonnikoog?*
3. *Welke activiteiten worden er uitgevoerd door toeristen?*
4. *Welk soort erfgoed speelt de grootste rol op Schiermonnikoog?*

1.3 Relevantie

De genoemde vragen dragen bij aan het inzicht in het gedrag van toeristen in relatie tot erfgoed in het specifieke geval van Schiermonnikoog, maar kunnen ook gerelateerd worden aan onderzoeken die reeds gedaan zijn naar toerisme en erfgoed. Deze kennis kan vervolgens gebruikt worden bij het precieze gebruik van erfgoed in toerisme. Exploitanten kunnen aan de hand hiervan hun strategie en het huidige én toekomstige beleid evalueren. Voor toeristen betekent dit dat het aanbod van toeristische activiteiten op het gebied van natuurlijk en cultureel erfgoed meer op hun wensen afgestemd kan worden en hen dus een verbeterde ervaring kan worden aangeboden. Hierbij moet echter een kanttekening worden geplaatst. Sijsma, et al. (2012) merkte al op dat er toeristen zijn die het Waddengebied omschrijven als puur of kwetsbaar. Daarnaast constateert Wang & Zhu (2014) dat kustgebieden kwetsbaar zijn voor activiteit die voortkomt uit de ontwikkeling van toerisme in dat gebied en dat zonder maatregelen onomkeerbare schade kan worden toegebracht. Dit betekent dat ook op Schiermonnikoog daar op gelet moet worden en dat er een afweging gemaakt moet worden tussen de toeristische sector en economische doeleinden en het beschermen van het gebied. Het *UNESCO World Heritage Centre* (2017) schreef ook over het Waddengebied dat de ontwikkeling van toerisme een bedreiging kan zijn voor het gebied. De vraag is dus of het huidige toerisme of wellicht meer toerisme op Schiermonnikoog ook wenselijk is, want bij een te grote belasting van het gebied kan schade toegebracht worden aan het ecosysteem en daarmee aan de aantrekkelijkheid voor toeristen. De gemeente Schiermonnikoog en Natuurmonumenten hebben maatregelen genomen om dit te voorkomen, zo is het eiland autoluw (Gemeente Schiermonnikoog, 2017) en zijn delen van het eiland tijdens het broedseizoen afgesloten voor mensen (Natuurmonumenten, 2017).

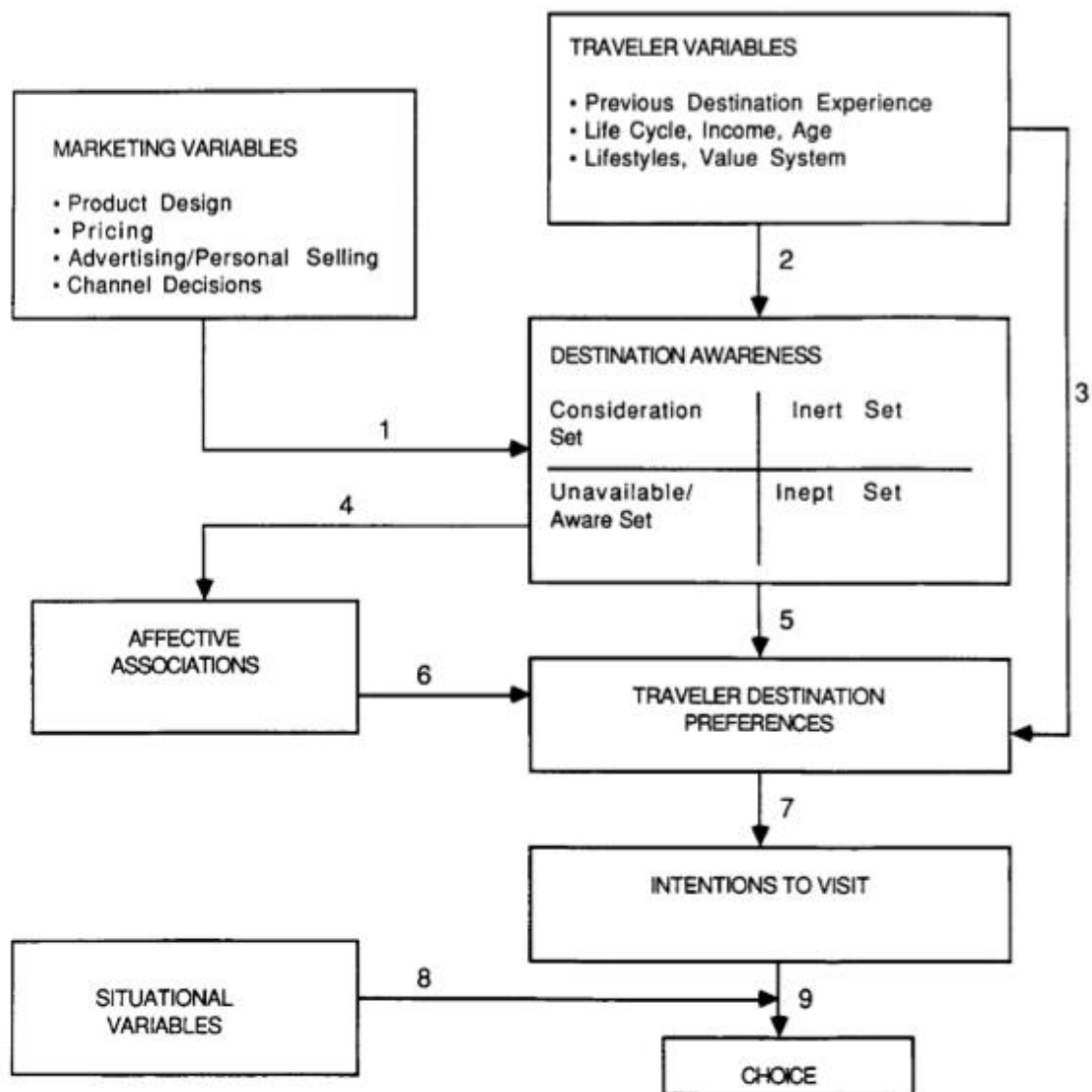
1.4 Opbouw van de scriptie

Eerst zal het theoretisch raamwerk worden besproken (hoofdstuk 2). Hier wordt een algemeen model van bestemmingskeuze door toeristen besproken (2.1). Daarna zullen het culturele (2.2) en natuurlijke erfgoed (2.3) geïnventariseerd worden. Het conceptueel model van dit onderzoek sluit de theorie sectie af (2.4). De methodologiesectie (hoofdstuk 3) zal vervolgens de manier van dataverzameling en data analyse uitleggen, evenals de respons noemen. Sectie 3.1 bevat de ethische overwegingen bij dit onderzoek. In de resultatensectie (hoofdstuk 4) zullen de verzamelde data worden gepresenteerd en geduid evenals mogelijke verklaringen daarbij. De resultaten zijn opgesplitst in achtergrond data (4.1), data over beweegredenen (4.2) en data over activiteiten (4.3). De conclusie (hoofdstuk 5) vat de belangrijkste resultaten samen en bevat daarnaast enkele kanttekeningen en suggesties voor vervolgonderzoek. In de bijlagen is ten slotte een kaart te vinden met daarop de locaties waar de data verzameld is (7.1) en de gebruikte enquête is ook bijgevoegd (7.2).

2. Theoretisch raamwerk

2.1 Inleiding

Toeristen overwegen bij het kiezen van hun bestemming een aantal factoren. Lowenthal (2015) beschreef al het verleden en bijbehorend erfgoed als plaats om te bezoeken. Dit wordt door sommigen geliefd en door anderen gehaat, maar hoe dan ook speelt het een rol, ook in het toerisme. Woodside & Lysonski (1989) presenteerde een algemeen model over de bestemmingskeuze theorie met de bijbehorende variabelen die van invloed zijn. Dit model is te zien in figuur 1 hieronder. In deze theorie sectie zal het model besproken worden en zal cultureel en natuurlijk erfgoed een plaats hierin krijgen.

Figuur 1: Algemeen bestemmingskeuze model (Woodside & Lysonski, 1989)

De 'marketing variables' zullen in paragrafen 2.2 en 2.3 voor beide soorten erfgoed besproken worden. Het prijsaspect van de bestemming is in de enquête opgenomen als mogelijke pull factor. De persoonlijke factoren van de toerist, 'traveler variables', zijn ook van invloed op de keuze en dus zijn ook deze in de enquête opgenomen. Daarnaast speelt 'destination awareness' een rol. De

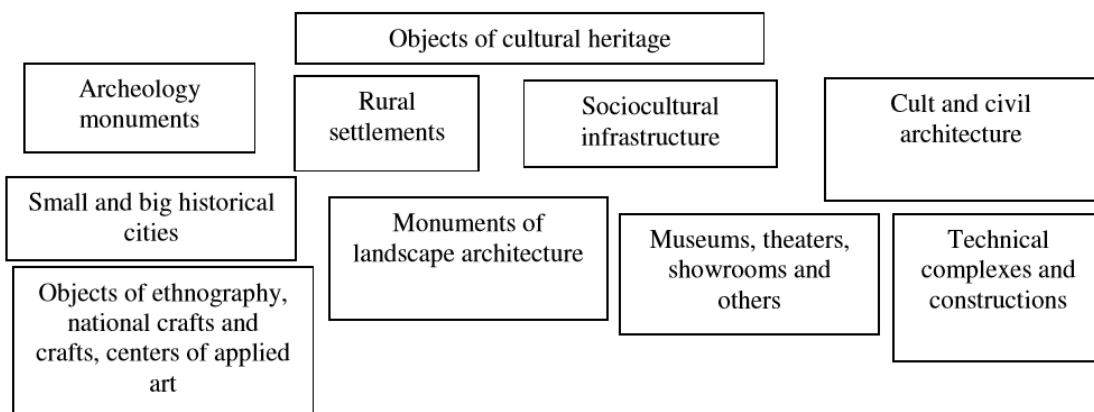
informatievoorziening over mogelijke bestemmingen speelt in die mate een rol dat een toerist eerder bereid is verder te reizen wanneer hij of zij over meer informatie bij een bestemming beschikt (Combes & De Palma, 2015). Ook concurreren in deze informatievoorziening verschillende mogelijke bestemmingen met elkaar (Um & Crompton, 1992). Deze concurrentie geschiedt tevens via *'affective association'* waarin de toerist zich associeert met verschillende bestemmingen en deze associaties vergelijkt (Woodside & Lysonski, 1989). De uiteindelijke keuze voor een bestemming is een afweging tussen attitudes tegenover alternatieve bestemmingen en de beperkingen die het kiezende individu heeft in zijn of haar keuze (Um & Crompton, 1992). Hieruit volgt een set van voorkeuren die voorspellende waarde hebben voor intenties om een bestemming daadwerkelijk te bezoeken (Woodside & Lysonski, 1989). De laatste variabelen die nog invloed hebben voordat de uiteindelijke bestemmingskeuze wordt gemaakt zijn de *'situational variables'*. Hieronder valt bijvoorbeeld mobiliteit zoals Urry beschreef (2000), want de bestemming moet uiteraard bereikt kunnen worden. Dit aspect kan ook gelinkt worden aan geografische nabijheid, aangezien bestemmingen dichtbij vaak makkelijker te bereiken zijn.

Dit onderzoek zal zich richten op de rol van cultureel en natuurlijk erfgoed in de *'marketing variabelen'* in dit model en daarnaast zullen de *'traveler variabelen'* en *'situational variables'* worden opgenomen als andere mogelijke verklarende variabelen.

Het onderzoek van McNamara & Prideaux (2011) heeft gekeken naar wat voor activiteiten toeristen ondernemen in een als Werelderfgoed aangemerkt regenwoud in Queensland, Australië. Hierbij werden de activiteiten ingedeeld op een *'actief – passief continuüm'*. Dit onderzoek dient als inspiratie voor het onderdeel van het onderzoek wat zich op de op Schiermonnikoog ondernomen activiteiten richt, wederom gelinkt aan cultureel en natuurlijk erfgoed.

2.2 Cultureel erfgoed

Ismagilova, et al. (2015) stelt dat er verschillende bronnen van cultureel erfgoed zijn die een rol kunnen spelen bij het trekken van toeristen. Deze bronnen staan vermeld in figuur 2 hieronder.

Figuur 2: Objecten van cultureel erfgoed (Ismagilova, et al. 2015)

Deze categorieën zullen voor het geval van Schiermonnikoog worden geïnventariseerd om mogelijke pull factoren voor toeristen te onderscheiden en elementen die in ondernomen activiteiten een rol spelen (ad 1).

Schiermonnikoog kan als *'rural settlement'* oftewel als platteland worden omschreven gezien het inwonertal van 919 inwoners op 1 januari 2016 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). Ook in

Sijtsma, et al. (2012) wordt getoond dat Schiermonnikoog als ruraal en natuurlijk gebied geclassificeerd wordt. Tevens is het buurtschap Oosterburen in 1969 benoemd tot beschermd dorpsgezicht (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016).

'*Sociocultural infrastructure*' wordt door UNESCO Nederland gedefinieerd als "*levend erfgoed*. Het omvat sociale gewoonten, voorstellingen, rituelen, tradities, uitdrukkingen, bijzondere kennis of vaardigheden die gemeenschappen en groepen (en soms zelfs individuen) erkennen als een vorm van cultureel erfgoed. Een bijzonder kenmerk is dat het wordt overgedragen van generatie op generatie en belangrijk is voor een gemeenschappelijke identiteit." (UNESCO, 2017). Dit is aanwezig op Schiermonnikoog in de vorm van tradities zoals *Klozum*, een feest dat op 5 december gevierd wordt en waarbij eilanders gemaskerd bij elkaar op bezoek gaan en er geraden moet worden wie achter welk masker zit. Deze traditie is volgens de website van Dorpsbelang Schiermonnikoog voor eilanders en dus niet voor toeristen bedoeld (Vereniging Dorpsbelang, 2017). Rond Pinksteren is er *Kallemooi*, wat wel in het meer toeristische seizoen valt waardoor er meer toeristen op het eiland zijn dan bij *Klozum*. Over *Kallemooi* is onder Nederlanders controversie ontstaan vanwege het gebruik om een haan gedurende drie dagen met water en voer in een mand aan een vlaggenstok te hijsen (Animals Today, 2014). Hierdoor geniet het feest wellicht meer bekendheid dan andere maar het wordt niet actief ingezet om toerisme te promoten. Ondanks dat het lijkt te voldoen aan de definitie van UNESCO Nederland, zijn de evenementen niet opgenomen in de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland (2017). Deze tradities hebben dus geen nationaal erkende status. Onder '*cult and civil architecture*' schaaft Ismagilova, et al. (2015) historische gebouwen en buurten, maar ook architectuur die typisch is voor het land of de regio alsmede historische planologie. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2017) onderscheidt op het eiland 30 monumenten waaronder de huidige vuurtoren (Noordertoren), de voormalige vuurtoren die nu als watertoren dient (Zuidertoren), de Sint-Egbertuskapel aan de Badweg en verder 27 huizen in het dorp. De vuurtorens zijn bakens op het eiland en ook op de website van het Nationaal Park Schiermonnikoog wordt een afbeelding van de vuurtoren gebruikt (Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017). Daarnaast is een deel van het dorp Schiermonnikoog een beschermd dorpsgezicht (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016). Het dorp heeft is opgebouwd uit kenmerkende zogenaamde streken die van oost naar west liggen (VVV Schiermonnikoog, 2017).

In de categorie '*monuments of landscape architecture*' zijn geen bronnen aangetroffen op Schiermonnikoog. Kenmerken zoals duinlandschap, de dijken en polders en de diversiteit in landschap hebben een aantrekkingskracht op toeristen (Sijtsma, et al., 2012). Hoewel de mens een sterke invloed heeft gehad op de ontwikkeling van het Waddengebied (Bazelmans, et al., 2012) zijn deze elementen niet als landschapsarchitectuur te bestempelen.

Op Schiermonnikoog zijn verschillende musea aanwezig die onder het kopje '*museums, theaters, showrooms and others*' vallen. Zo is er het bezoekerscentrum met exposities over cultuur en natuur, maar ook organiseren zij activiteiten zoals excursies op het gebied van natuur (Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017). Verder is er een schelpenmuseum, Paal 14, (Schelpenmuseum Paal 14, 2017) en het eerder genoemde bunkermuseum Schlei (Bunkermuseum Schlei Schiermonnikoog, 2017). Deze musea zijn allen op toeristen gericht. Daarnaast zijn er enkele galerieën op het eiland (VVV Schiermonnikoog, 2017) die zowel door toeristen als door eilanders bezocht kunnen worden.

2.3 Natuurlijk erfgoed

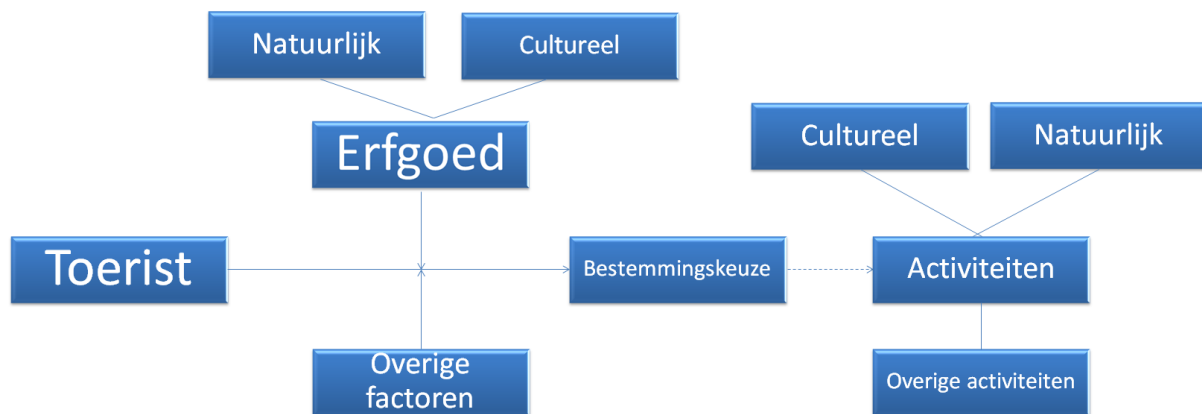
Wat betreft het natuurlijk erfgoed, wat ook onder deelvraag 1 valt, zijn op Schiermonnikoog ook verschillende elementen als zodanig te bestempelen. UNESCO hanteert voor natuurlijk erfgoed in hun *Operational Guidelines* verschillende criteria. Natuurlijke elementen zoals fysische of biologische formaties kunnen tot natuurlijk erfgoed gerekend worden evenals natuurlijke gebieden die van groot belang zijn voor de wetenschap, conservatie of natuurschoon. Een ander criterium is of het element van buitengewone universele waarde is (UNESCO World Heritage Centre, 2016).

Het Waddengebied staat op de UNESCO Werelderfgoedlijst op basis van verschillende kenmerken die in de criteria van UNESCO staan. Hieronder vallen de omvang en diversiteit van de kustlijn, de diversiteit van de ecosystemen en de flora en fauna die de ecosystemen herbergen (UNESCO World Heritage Centre, 2017). Schiermonnikoog valt onder het Waddengebied en op het eiland is ook sprake van diversiteit. De Noordzee met overgang naar het strand en duingebied en achter de duinen ligt bos en kweldergebied. Het kweldergebied wordt met het tij overspoeld door zout water en daardoor ontstaat een gebied met een gradiënt van zout naar zoet water. Zuidelijk daarvan is de Waddenzee zelf met de zandbanken die bij laag tij droogvallen.

Op nationaal niveau is Schiermonnikoog aangemerkt als Nationaal Park (Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017). Sijtsma, et al. (2012) classificeert Schiermonnikoog ook als natuurlijk gebied, gebaseerd op *Statistics Netherlands* en het *Common Wadden Sea Secretariat*. In hoeverre het Nationaal Park 'echt natuurlijk' is, kan worden bediscussieerd gezien de menselijke invloed op het landschap (Bazelmans, et al., 2012). Dit leidt ertoe dat McNamara & Prideaux (2011) gevolgd wordt en er in dit onderzoek over 'natuurlijk' erfgoed gesproken zal worden, dus tussen aanhalingstekens.

2.4 Conceptueel model

Het conceptueel model van dit onderzoek is te zien in figuur 3. Het onderzoek richt zich op de toerist die in het proces van bestemmingskeuze zit en uiteindelijk kiest voor Schiermonnikoog. Dit proces van bestemmingskeuze wordt beïnvloedt door verschillende factoren die een toerist in deze overweging mee kan nemen. Deze factoren zijn voor dit onderzoek opgedeeld in 'erfgoed' en 'overige factoren'. Deze overige factoren zijn de besproken factoren uit paragraaf 2.1. Binnen 'erfgoed' kan onderscheid gemaakt worden tussen 'natuurlijk erfgoed' en 'cultureel erfgoed'. Het tweede deel van dit onderzoek richt zich op de activiteiten van de toerist wanneer deze op Schiermonnikoog is. Deze activiteiten worden vervolgens gecategoriseerd en daarbij ligt de focus op de aan natuurlijk- en cultureel erfgoed gerelateerde activiteiten.

Figuur 3: Conceptueel model

3. Methode

Om een zo betrouwbaar mogelijk beeld te krijgen van de toeristen, is het bij dit onderzoek belangrijk om voldoende respondenten te verwerven. Omdat het in dit onderzoek van belang is een inzicht te krijgen in de concrete cijfers en simpele motieven op het gebied van toeristen, erfgoed en hun bestemmingskeuze is een kwantitatieve onderzoeksmethode in de vorm van enquêtes een geschikt middel. Met een zo beknopt en concreet mogelijke vragenlijst werd gestreefd naar een steekproef van 100 enquêtes, omdat dat als degelijke omvang voor dit onderzoek wordt beschouwd.

De data is verzameld op zaterdag 1 april en zaterdag 8 april. Er is vooraf toestemming gevraagd aan de relevante partijen om te enquêteren op of nabij hun grond. Beide dagen waarop data is verzameld hadden vergelijkbare weeromstandigheden met temperaturen van rond de vijftien graden en af en toe regen. Er is voor de zaterdag gekozen omdat dat gezien het jaargetijde de drukste dag is en de overige dagen van de week wellicht niet genoeg bezoekers op het eiland waren om binnen een redelijke termijn voldoende respondenten te verkrijgen.

De enquêtes zijn afgenomen op twee locaties (zie 7.1) Ten eerste op de veerboot vanaf Lauwersoog naar Schiermonnikoog, nadat daarvoor toestemming was verkregen van het personeel van Wagenborg BV. De tweede locatie waar dataverzameling heeft plaatsgevonden was buiten het VVV kantoor in het centrum van het dorp Schiermonnikoog. Dit ook met instemming van het personeel van het VVV kantoor. In totaal zijn 102 mensen benaderd waarvan er 96 deel wilden nemen aan het onderzoek (respons \approx 94%). Voordat de respondenten gevraagd werd of zij deel wilden nemen werd ter controle gevraagd of zij als toerist Schiermonnikoog bezochten om te verzekeren dat de respondent tot de doelgroep behoorde.

De veerboot was een geschikte locatie voor dataverzameling omdat alle toeristen daar gebruik van maken om naar het eiland te komen. Alle toeristen die naar het eiland gingen hadden daar dus de kans in de steekproef te komen. De locatie bij het VVV kantoor was eveneens een geschikte plek voor dataverzameling aangezien het in het centrum van het dorpje ligt en een van de drukkere plekken op het eiland is. Hierdoor waren er voldoende potentiële respondenten voorhanden. Tevens stopt de bus van en naar de boot voor het VVV. Ook op die locatie kon een redelijk doorsnede van de bezoekers worden verkregen. Op beide locaties waren de toeristen goed benaderbaar en dat is ook terug te zien in de respons. Verder dient er rekening gehouden te worden met het feit dat de dataverzameling plaatsvond buiten de schoolvakanties en buiten feestdagen zoals Pasen.

De achtergrond data zullen met beschrijvende statistiek beschreven worden en met behulp van een *one sample t-test* zullen de percentages getoetst worden. De inhoudelijke data zullen worden geanalyseerd met behulp van Chi-kwadraat toetsen voor de beweegredenen en activiteiten. De analyse zal hier ondersteund worden door beschrijvende statistiek.

3.1 Ethische overwegingen

De respondenten werkten vrijwillig mee aan het onderzoek en waren op elk moment vrij om af te zien van verdere deelname. Verder hebben zij geen compensatie ontvangen voor hun deelname. De enquêtes zijn anoniem afgenomen en de data is beveiligd opgeslagen.

4. Resultaten

4.1 Demografische en achtergrond statistieken

De steekproef die genomen is voor dit onderzoek bestond uit 96 personen met een gemiddelde leeftijd van 45.43 jaar. De oudste respondent is 73 en de jongste is 11 jaar oud. De gemiddelde leeftijd van de totale bevolking op 1 januari 2016 was 41.5 jaar (CBS, 2017). Een *one sample t-test* van het steekproefgemiddelde ten opzichte van de CBS cijfers blijkt significant te zijn ($p = .014$, $\alpha = .05$). Dit kan mede verklaard worden doordat de dataverzameling plaatsvond buiten de schoolvakanties en buiten het paasweekend om. Hierdoor is de kans op jongere respondenten waarschijnlijk lager dan in vakantieperioden of op feestdagen. Van de 96 respondenten waren er 57 man, wat neerkomt op 59.4% en waren er 39 vrouw, wat neerkomt op 40.6%. Volgens de jongste CBS cijfers die van 2016 dateren is in Nederland 49.6% man en 50.4% vrouw (CBS, 2017). Een binomiale toets tussen deze twee cijfers wijst uit dat ook hier de steekproef significant verschilt van de CBS data ($p = .035$, $\alpha = .05$). Er is in Nederland een kleine meerderheid vrouw, terwijl de steekproef voor bijna 60% uit mannen bestaat. De steekproef is wat geslacht betreft geen afspiegeling van Nederland.

Ook werd er gevraagd naar de gezinssamenstelling van de respondent. 15.6% was alleenstaand of alleenwonend en 36.5% woonde samen. 27.1% had inwonende kinderen en 16.7% had uitwonende kinderen. Daarnaast gaf 4.2% aan inwonend te zijn.

Qua opleidingsniveau heeft 3.1% de basisschool als hoogst genoten opleiding. 15.6% geeft aan de middelbare school als hoogste opleiding te hebben afgerond, 22.9% antwoordde met Mbo en de meesten (58.3%) hebben een Hbo of universitaire Bachelor of Master afgerond. Wanneer deze cijfers vergeleken worden met landelijke aantallen is te zien dat 10.6% basisonderwijs als hoogste heeft afgerond. In de steekproef zijn enkele mensen die dit aangaven in de leeftijd dat zij nog een vervolgopleiding aan het doen zijn, evenals bij de groep die de middelbare school heeft aangevinkt. Volgens de CBS cijfers heeft ongeveer 81.5% de middelbare school als hoogst genoten opleiding, al zit hier ook het Mbo 1 in verwerkt. 29.9% heeft Mbo 2,3 of 4 behaald en 27.9% hoger onderwijs, dus een Hbo of Wo Bachelor of Master. De indeling wijkt dus licht af van de indeling in dit onderzoek maar er is wel te concluderen dat in dit onderzoek een hoger percentage hoger opgeleiden zit, wel meer dan twee keer het landelijke percentage (CBS, 2017). De cijfers van het CBS gaan verder alleen over personen van 15 jaar en ouder dus één respondent valt buiten de cijfers van het CBS. Deze gegevens lijken dus ook af te wijken van de CBS cijfers maar gezien de verschillen in indeling is het niet zinvol deze aan een toets te onderwerpen.

De laatste vraag naar de demografische kenmerken betrof de postcode, naar aanleiding waarvan de woonplaats en eventueel de wijk kon worden bepaald. 65.6% van de respondenten komt uit de provincie Groningen, Friesland of Drenthe. Hiervan komt 44.8% uit de provincie Groningen. Ten slotte is er nog een indeling gemaakt op het onderscheid tussen respondenten die in de gemeente Groningen wonen en respondenten die daarbuiten wonen. Voor 26.0% van de respondenten gold dat zij in de gemeente Groningen woonden en voor 74.0% gold dat niet. Verder waren er vier respondenten (4.2%) uit Friesland afkomstig. Dit is opvallend omdat het de gemeente Schiermonnikoog onderdeel is van de provincie Friesland, maar 93.8% van de bezoekers uit andere provincies afkomstig is en dan met name uit Groningen en Drenthe. Dit is te verklaren door de theorie van Urry (2000) hierbij te betrekken die stelt dat bereikbaarheid en dus geografische nabijheid een rol spelen bij bestemmingskeuze. Het kan zijn dat voor inwoners van Friesland andere

Waddeneilanden dichterbij zijn en/of beter bereikbaar zijn waardoor zij eerder voor die eilanden kiezen dan voor Schiermonnikoog.

Naast de demografische statistieken zijn ook achtergrondgegevens over het vakantiegedrag en de verblijfsduur van de respondenten verzameld. Hierop is geprobeerd een Chi-kwadraat toets uit te voeren om te kijken of deze ook verklarende waarde hebben voor de overwegingen en de ondernomen activiteiten. Er kon echter niet aan de voorwaarden van de toets worden voldaan, wat alleen opgelost zou kunnen worden door meer respondenten te verzamelen.

4.2 Overwegingen om voor Schiermonnikoog te kiezen

Ten eerste zijn de redenen om voor Schiermonnikoog als bestemming te kiezen gevraagd (ad 2), deze staan weergegeven in tabel 1. 'Strand' en 'bos en andere natuur' worden dus allebei even vaak genoemd als belangrijkste overweging. De belangrijkste reden om naar Schiermonnikoog te gaan is dus voor de meeste respondenten gerelateerd aan natuurlijk erfgoed. Culturele redenen zijn samen goed voor 5.2% als leidende reden. Wanneer eetgelegenheden niet tot culturele redenen worden gerekend, maar alleen de 'hoge cultuur' wordt geteld blijft er 2.1% over. Onder de categorie 'anders' werd het feit dat Schiermonnikoog een eiland is als motief genoemd. Ook een huisje van familieleden werd hier als belangrijkste reden voor een bezoek aangegeven en enkelen noemden 'gezelligheid' en soortgelijke motieven. Bij de belangrijkste redenen speelt het natuurlijk erfgoed een grotere rol dan het culturele erfgoed. 2.1% van de respondenten noemden musea en andere culturele gelegenheden als belangrijkste overweging om naar Schiermonnikoog te komen, terwijl de natuurlijke factoren veel hogere percentages behalen. Ook is te zien dat praktische overwegingen zoals de afstand, prijs en bereikbaarheid ondergeschikt zijn aan de omgevingskenmerken van het eiland.

Tabel 1: Belangrijkste redenen om Schiermonnikoog als bestemming te kiezen

Reden	Aantal	Percentage
Strand	28	29.2
Bos en andere natuur	28	29.2
Zee	17	17.7
Omvang van het eiland	6	6.3
Rust	5	5.2
Eetgelegenheden	3	3.1
Musea en andere culturele gelegenheden	2	2.1
Anders	7	7.3

Wanneer naar het totaal van alle genoemde redenen gekeken wordt ontstaat een soortgelijk beeld, te zien in tabel 2.

Tabel 2: Totaal genoemde redenen voor bestemmingskeuze Schiermonnikoog

Reden	Aantal	Percentage
Strand	80	25.2
Zee	73	23.0
Bos en andere natuur	57	18.0
Eetgelegenheid	25	7.9
Afstand	24	7.6
Omvang	13	4.1
Prijs	12	3.8
Rust	9	2.8
Musea en andere culturele gelegenheden	8	2.5
Eiland	5	1.6
Bereikbaarheid	3	0.9
Anders	8	2.5
Totaal	317	100

Wanneer het beeld vergeleken wordt met tabel 1, is te zien dat 'strand' ook over het algemeen het vaakst genoemd wordt met een aandeel van 25.2%. 'Bos en andere natuur' wordt in 18.0% van de gevallen genoemd als reden om naar Schiermonnikoog te reizen en is daarmee minder vaak genoemd dan 'zee', terwijl de laatste minder vaak als belangrijkste reden wordt aangegeven dan 'bos en andere natuur'. 'Musea en andere culturele gelegenheden' zijn over het algemeen, net als bij de belangrijkste reden, minder belangrijk bij de bestemmingskeuze met een aandeel van 2.5% van de overwegingen. Opvallend is dat praktische overwegingen minder vaak voorkomen dan natuur gerelateerde overwegingen, maar vaker dan zuiver culturele overwegingen.

Alle overwegingen kunnen gecategoriseerd worden als 'natuurlijk van aard', 'cultureel van aard' of 'natuurlijk en cultureel van aard' (ad 4). Per respondent is aangegeven of de respondent zuiver natuurlijke overwegingen had om voor Schiermonnikoog te kiezen, zuiver culturele of dat er een mix van deze overwegingen was. Geen van de respondenten had zuiver culturele overwegingen om naar Schiermonnikoog te komen. 76 respondenten (79.2%) hadden louter natuurlijke overwegingen, 9 (9.4%) hadden zowel culturele als natuurlijke overwegingen en 11 (11.5%) hadden geen natuurlijke of culturele overwegingen. Een Chi-kwadraat toets toont aan dat dit een significant verschil is ($p < .001$, $\alpha = .05$). Er zijn dus significant meer respondenten die zuiver natuurlijke overwegingen hebben om naar Schiermonnikoog te komen dan dat er respondenten zijn met natuurlijke én culturele overwegingen of andere overwegingen.

Een verklaring voor het ontbreken van mensen met zuiver culturele overwegingen om naar Schiermonnikoog te gaan zou kunnen zijn dat er op de momenten van enquêteren geen speciaal cultureel evenement aan de gang was. Een dergelijk evenement zou toeristen kunnen trekken die alleen voor dat evenement komen en dus geen andere overwegingen hebben.

Verder betekent het resultaat dat de natuurlijke elementen van het eiland de voornaamste pull factoren zijn binnen het erfgoed. Dit is ook terug te zien bij de inventarisatie op de verschillende websites die bezocht zijn waar natuurlijk erfgoed een duidelijk prominentere rol heeft bij deze instanties. Hieruit valt niet af te leiden welke kant het verband oploopt. Het kan zijn dat het natuurlijk erfgoed populairder is omdat het meer wordt aangeprezen en daardoor bekender is, wat

een positief effect heeft op de bestemmingskeuze (Combes & De Palma, 2015). Aan de andere kant kan het zijn dat het natuurlijk erfgoed meer wordt aangeprezen omdat er meer belangstelling voor is dan voor cultureel erfgoed.

4.3 Activiteiten die ondernomen worden

Ten tweede zijn ook de activiteiten die de respondenten ondernemen tijdens hun bezoek aan Schiermonnikoog in kaart gebracht (ad 3). In tabel 3 staan de activiteiten die als belangrijkste genoemd werden door de respondenten. Wandelen is het meest genoemd, namelijk door 47.9% van de respondenten. Fietsen wordt door 34.4% genoemd en vogelen door 9.4%. Ten slotte worden 'ook op het terras zitten' en 'musea' en 'andere culturele activiteiten' door enkelen genoemd als belangrijkste reden voor een bezoek aan Schiermonnikoog.

Tabel 3: De belangrijkste activiteit die ondernomen wordt

Activiteit	Frequentie	Percentage
Wandelen	46	47.9
Fietsen	33	34.4
Vogelen	9	9.4
Terras	3	3.1
Museumbezoek	1	1.0
Andere culturele activiteiten	1	1.0
Anders	3	3.1

Net zoals bij de redenen bij bestemmingskeuze kunnen ook de activiteiten worden opgeteld voor het complete beeld, het resultaat staat in tabel 4. 'Wandelen' is het meest genoemd met 32.3% en 'fietsen' komt daarna met 27.0%, net zoals bij de belangrijkste activiteit. 57 respondenten (59.4%) gaven aan zowel te wandelen als te fietsen gedurende het verblijf op Schiermonnikoog. Bij dit totaal is te zien dat 'eten', 'excursies', 'zwemmen' en ook 'andere sportactiviteiten' ook genoemd worden terwijl deze niet als belangrijkste reden worden aangevoerd. Een aantekening bij 'zwemmen' is dat dit percentage vanwege het jaargetijde niet hoog is, het zeewater heeft in april een gemiddelde temperatuur van 6 graden Celsius (Klimaatinfo, 2017). Het kan zijn dat sommige respondenten bij het invullen van de enquête niet doorhadden dat het om de activiteiten ging die dezelfde vakantie ondernomen werden. Tevens kan het zijn dat er wel mensen in het koude zeewater gingen baden. Wandelen en fietsen zijn activiteiten die op Schiermonnikoog aan natuurlijk erfgoed gelinkt kunnen worden en zijn dus het meest genoemd. De excursies die door het VVV georganiseerd worden op het eiland hebben zowel een link met natuur en natuurlijk erfgoed als met cultureel erfgoed (VVV Schiermonnikoog, 2017). Deze drie activiteiten samen zijn goed voor 65.3% van de genoemde activiteiten. Vogelen is ook een activiteit die met natuur te maken heeft, maar niet zozeer met natuurlijk erfgoed. Zwemmen is een activiteit waarbij wel geprofiteerd wordt van de Noordzeekust zoals die is op Schiermonnikoog. Wanneer er gekeken wordt naar activiteiten die aan cultureel erfgoed gerelateerd kunnen worden, is te zien dat die minder in trek zijn. 'Musea' en 'andere culturele activiteiten' samen zijn goed voor 8.8% van de genoemde activiteiten. Hier moet echter een onbekend deel van de excursies bijgeteld worden.

Tabel 4: Totaal ondernomen activiteiten

Activiteit	Frequentie	Percentage
Wandelen	80	32.3
Fietsen	67	27.0
Eten	31	12.5
Excursies	15	6.0
Museum	11	4.4
Andere culturele activiteiten	11	4,4
Vogelen	10	4.0
Zwemmen	7	2.8
Terras	7	2.8
Andere sportactiviteiten	3	1.2
Overige activiteiten	6	2.4

De ondernomen activiteiten per respondent kunnen, net zoals bij de overwegingen, gecategoriseerd worden in de groepen 'natuurlijk', 'cultureel', 'natuurlijk én cultureel' of 'anders' (ad 4). 68 (70.8%) respondenten voerden alleen aan natuur gerelateerde activiteiten uit, 20 (20.8%) natuur gerelateerde en cultuur gerelateerde en 8 (8.3%) respondenten ondernamen alleen activiteiten in de categorie 'anders'. Er waren dus geen respondenten die zuiver culturele activiteiten uitvoerden. Een Chi-kwadraat toets van deze gegevens levert een significant resultaat op ($p < .001$, $\alpha = .05$). Er zijn significant meer respondenten die uitsluitend natuurlijke activiteiten uitvoerden dan culturele, overige of een combinatie daarvan. Dit beeld strookt met de resultaten van de overwegingen waar de zuiver natuurlijke overwegingen ook significant in de meerderheid waren.

Ook bij de activiteiten zal het, net als bij de overwegingen, een rol spelen dat er op de momenten van enquêteren geen van culturele festivals of andere activiteiten gehouden werden. Een mogelijke andere verklaring voor de activiteiten is het seizoen. Het onderzoek van de Freitas (2015) concludeerde dat strandtoeristen hun gedrag aanpassen aan de weersomstandigheden en dat resultaat kan wellicht toegepast worden op de Nederlandse situatie en de seizoenen. Falk (2015) schreef echter dat het weer geen impact heeft op toeristen die voor cultuur komen, dus dat zou betekenen dat ook in andere seizoenen niet meer toeristen voor cultureel erfgoed naar Schiermonnikoog komen dan nu gemeten is. Jeuring (2017) stelt echter dat onderzoek naar de invloed van het weer op toerisme met name in de landen rond de Noordzee slechts spaarzaam is.

5. Conclusies

In de steekproef zat een significant hoger percentage mannen dan de Nederlandse bevolking kent. Verder was de gemiddelde leeftijd significant hoger en ook de verdeling van hoogst behaalde opleiding was in de steekproef hoger dan in Nederland in zijn geheel. De meeste respondenten waren afkomstig uit Groningen en Drenthe en verbleven één of twee dagen op het eiland. Geen van de respondenten had zuiver culturele overwegingen om naar Schiermonnikoog te reizen. 79.2% had overwegingen die aan natuur gerelateerd waren en 9.4% had natuurlijke én culturele overwegingen en 11.5% had andere overwegingen. Een Chi-kwadraattoets wijst uit dat deze verschillen significant zijn ($p < .001$, $\alpha = .05$). De significante meerderheid van respondenten had dus louter natuurlijke overwegingen om naar Schiermonnikoog te gaan (ad 2). Dit betekent dat de natuurlijke elementen van het eiland als voornaamste pull factoren zijn binnen het erfgoed. Wat ook bij de inventarisatie van de bezochte websites bleek. Welke kant het verband oploopt is niet af te leiden.

Op het gebied van de activiteiten ondernam 70.8% van de respondenten uitsluitend aan natuur gerelateerde activiteiten en 20.8% activiteiten zowel die met natuur hadden te maken als activiteiten die met cultuur te maken hadden. 8.3% ondernam alleen activiteiten die in geen van de twee categorieën viel. Ook bij de activiteiten waren er geen respondenten die alleen culturele activiteiten ondernamen. De Chi-kwadraattoets hierbij gaf ook een significante uitslag ($p < .001$, $\alpha = .05$). De significante meerderheid van de respondenten onderneemt dus zuiver natuur gerelateerde activiteiten.

Ondanks de verscheidenheid aan bronnen van cultureel erfgoed die Ismagilova, et al. (2015) aandraagt worden slechts museumbezoek en het inrichten van een galerie genoemd als culturele activiteiten. De respondent die een galerie in kwam richten gaf overigens wel aan daarnaast andere, wel toeristische, activiteiten te ondernemen (ad 3). Ook dit kan verklaard worden door de minder in het oog springende plaats van cultureel erfgoed in de diverse aanprijzingen van Schiermonnikoog. Het weer heeft mogelijk een impact gehad op de ondernomen activiteiten, al worden culturele activiteiten zoals gezegd nauwelijks beïnvloedt door het weer (Falk, 2015).

Het natuurlijk erfgoed op Schiermonnikoog speelt dus een belangrijke rol bij de bestemmingskeuze van toeristen en ook bij hun activiteiten op het eiland. Net als McNamara & Prideaux (2011) valt hier te constateren dat natuur gerelateerde activiteiten veelal actief van aard zijn, zoals wandelen en fietsen. Voor het culturele erfgoed geldt dat het een kleine rol speelt en meestal ondergeschikt is aan het natuurlijke. De culturele activiteiten zijn veelal passiever, *gaze-based*, zoals museumbezoek. De respondent die een galerie kwam inrichten is daarentegen iets actiever met het culturele erfgoed bezig. Bij de overwegingen zijn bovendien een aantal praktische overwegingen zoals afstand en prijs ook van groter belang dan de culturele overwegingen.

Deze conclusies zijn echter gebonden aan de beperkingen van dit onderzoek. Ten eerste kan aan de hand van deze resultaten de enquête verbeterd worden, aangezien de binnen de excursies geen onderscheid is gemaakt tussen natuur en cultuur gerelateerde evenementen waardoor deze resultaten niet geïnterpreteerd konden worden. Daarnaast hadden de verschillende overwegingen en activiteiten wellicht beter gemeten kunnen worden op Likert-schalen zodat de respondenten overal een waarde aan moesten toekennen. Hierdoor zou ook het belang van de verschillende items beter tegen elkaar afgezet kunnen worden. Verder had in de enquête wellicht duidelijker aangegeven moeten worden dat het bij de overwegingen en activiteiten waarnaar gevraagd werd alleen de activiteiten en overwegingen werden bedoeld die bij de vakantie op het moment van enquêteren een rol speelden. Met name bij het aantal zwemmers rijst de vraag of alle respondenten

dit goed hebben begrepen.

Andere beperkingen zitten in tijd, tijdstip en budget. Wanneer er meer respondenten verzameld zouden zijn, zou dat wellicht een beter beeld geven dan de huidige resultaten doen en dit zou daarnaast meer toetsing mogelijk maken. Ook zou het bevorderlijk zijn geweest voor het beeld en de betrouwbaarheid daarvan als er op verschillende dagen van de week was geënquêteerd en over een langere periode in het voorjaar. Daarnaast zou er pas een compleet beeld van de rol van erfgoed in het toerisme op Schiermonnikoog ontstaan wanneer er gedurende het jaar op belangrijke momenten en verspreid over het hele jaar geënquêteerd zou worden. Enquêtering in één jaargetijde is waarschijnlijk niet representatief voor de hele toeristische sector op Schiermonnikoog. Het is dan ook interessant om in eventueel vervolgonderzoek gedurende een andere en misschien ook langere periode in het jaar onderzoek te doen naar toeristische motieven in bestemmingskeuze en de activiteiten die ze uitvoeren. Een onderzoek naar toerisme het jaar rond kan opgeknipt worden in verschillende onderzoeken in de lente, zomer, herfst en winter.

Tot slot is het, zoals in 1.3 al genoemd, bij het uitvoeren van onderzoek op Schiermonnikoog en het inzetten van deze resultaten van belang rekening te houden met de kwetsbaarheid van het gebied. Sijtsma, et al. (2012) constateerde dit al en ook Wang & Zhu (2014) stipte de rol van toerisme daarin aan. Deze voorzichtigheid met gebied wordt tevens gepropageerd door het *UNESCO World Heritage Centre* (2017). Er moet dus zeer voorzichtig worden omgegaan met pogingen tot het veranderen en/of uitbreiden van de toeristische sector op Schiermonnikoog.

6. Literatuurlijst

Animals Today, 2014. *Haan drie dagen in mand op 18 meter hoogte is traditie - Animals Today*.

[Online]

Available at: <https://www.animalstoday.nl/haan-traditie/>

[Geopend 12 Maart 2017].

Bazelmans, J. et al., 2012. Understanding the cultural historical value of the Wadden Sea region. The co-evolution of environment and society in the Wadden Sea area in the Holocene up until early modern times (11,700 BC–1800 AD): An outline. *Ocean & Coastal Management*, 68(3/4), pp. 114-126.

Bunkermuseum Schlei Schiermonnikoog, 2017. *Bunkermuseum Schlei Schiermonnikoog*. [Online]

Available at: <https://bunkermuseum.wordpress.com/>

[Geopend 1 Maart 2017].

CBS, 2017. *Bevolking; hoogstbehaald onderwijsniveau en onderwijsrichting*. [Online]

Available at:

<http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=82816ned&D1=0&D2=a&D3=0&D4=0&D5=a&D6=a&D7=69&HDR=G3,G2,G1,G6&STB=G5,T,G4&VW=T>

[Geopend 19 Mei 2017].

CBS, 2017. *Bevolking; kerncijfers*. [Online]

Available at: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37296ned&D1=0-2,14-18,22-24,27,52-55&D2=I&HDR=G1&STB=T&VW=T>

[Geopend 19 Mei 2017].

Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016. *CBS Statline - Bevolking: geslacht, leeftijd, nationaliteit, en regio, 1 januari*. [Online]

Available at: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=70634ned&D1=0-2&D2=0&D3=0-2,8,21-22&D4=576&D5=a&HDR=T,G4&STB=G3,G2,G1&VW=T>

[Geopend 12 Maart 2017].

Combes, F. & De Palma, A., 2015. The Impact of Information Availability on Destination Choice.

Journal of Economics & Management Strategy, 25(3), p. 678–687.

de Freitas, C. R., 2015. Weather and place-based human behavior: recreational preferences and sensitivity. *International Journal of Biometeorology*, 19(1), pp. 55-63.

Falk, M., 2015. Summer weather conditions and tourism flows in urban and rural destinations.

Climatic Change, 130(2), pp. 201-222.

Gemeente Schiermonnikoog, 2017. *Tijdelijke ontheffing rijverbod Schiermonnikoog*. [Online]

Available at: https://www.schiermonnikoog.nl/home-schiermonnikoog/producten_42512/product/tijdelijke-ontheffing-rijverbod-schiermonnikoog_1075.html

[Geopend 11 Juni 2017].

Ismagilova, G., Safiullin, L. & Gafurov, I., 2015. Using Historical Heritage as a Factor in Tourism Development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Issue 188, pp. 157-162.

Jeuring, J. H. G., 2017. Weather perceptions, holiday satisfaction and perceived attractiveness of domestic vacationing in The Netherlands. *Tourism Management*, Volume 61, pp. 70-81.

Klimaatinfo, 2017. *Schiermonnikoog weer & klimaat*. [Online]
Available at: <http://www.klimaatinfo.nl/nederland/schiermonnikoog.htm>
[Geopend 29 Mei 2017].

Lowenthal, D., 2005. Natural and cultural heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 11(1), pp. 81-92.

Lowenthal, D., 2015. *The Past Is a Foreign Country – Revisited*. Revisited red. Cambridge: Cambridge University Press.

McNamara, K. E. & Prideaux, B., 2011. Experiencing 'natural' heritage. *Current Issues in Tourism*, 1(14), pp. 47-55.

Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017. *Bezoekerscentrum*. [Online]
Available at: <http://www.np-schiermonnikoog.nl/documents/bezoekerscentrum.xml>
[Geopend 12 Maart 2017].

Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017. *Exposities*. [Online]
Available at: <http://www.np-schiermonnikoog.nl/documents/wat-kan-ik-doen/expositie.xml?lang=nl>
[Geopend 1 Maart 2017].

Nationaal Park Schiermonnikoog, 2017. *Wat kan ik doen?*. [Online]
Available at: <http://www.np-schiermonnikoog.nl/documents/wat-kan-ik-doen.xml?lang=nl>
[Geopend 1 Maart 2017].

Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland, 2017. *Inventaris*. [Online]
Available at:
<https://www.immaterieelerfgoed.nl/inventaris#eyJxcyl6lilslnR5cGUiOiJtYXAiLCJrZXI3b3JkljpbXSwiZmFjZXRzljp7fX0=>
[Geopend 27 Mei 2017].

NatureScanner, 2017. *Vakantie Schiermonnikoog*. [Online]
Available at: <https://www.naturescanner.nl/europa/nederland/schiermonnikoog>
[Geopend 1 Maart 2017].

Natuurmonumenten, 2017. *Nationaal Park Schiermonnikoog*. [Online]
Available at: <https://www.natuurmonumenten.nl/natuurgebied/nationaal-park-schiermonnikoog/info-en-contact>
[Geopend 11 Juni 2017].

OudSchiermonnikoog, 2017. *www.oudschiermonnikoog.nl*. [Online]
Available at: www.oudschiermonnikoog.nl
[Geopend 1 Maart 2017].

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016. *Stads- en dorpsgezichten*. [Online]
Available at: <https://cultureelerfgoed.nl/dossiers/stads-en-dorpsgezichten>
[Geopend 27 Mei 2017].

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2017. *Rijksmonumentenregister*. [Online]
Available at:
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monuments?MonumentId=&Province=&Town=Schiermonnikoog&City=&PostalCode=&Street=&HouseNumber=&Status=&MainCategory=&SubCategory=&FunctionType=&DescriptionSearch=&page=1>
[Geopend 1 Maart 2017].

Schelpenmuseum Paal 14, 2017. *Schelpenmuseum Paal 14 - Schiermonnikoog*. [Online]
Available at: <http://www.schelpenmuseum.nl/>
[Geopend 12 Maart 2017].

Sijtsma, F. J., Daams, M. N., Farjon, H. & Buijs, A. E., 2012. Deep feelings around a shallow coast. A spatial analysis of tourism jobs and the attractivity of nature in the Dutch Wadden area. *Ocean & Coastal Management*, Volume 68, p. 138–148.

Trouw, 2006. *Schiermonnikoog gekozen tot Mooiste Plek 2006*. [Online]
Available at: <https://www.trouw.nl/home/schiermonnikoog-gekozen-tot-mooiste-plek-2006~ab4046eb/>
[Geopend 1 Maart 2017].

Um, S. & Crompton, J. L., 1992. The Roles of Perceived Inhibitors and Facilitators in Pleasure Travel Destination Decisions. *Journal of Travel Research*, 30(3), pp. 18-25.

UNESCO World Heritage Centre, 2016. *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. [Online]
Available at: <http://whc.unesco.org/en/guidelines/>
[Geopend 27 Mei 2017].

UNESCO World Heritage Centre, 2017. *Wadden Sea*. [Online]
Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/1314>
[Geopend 27 Mei 2017].

UNESCO, 2017. *Immaterieel Erfgoed*. [Online]
Available at: <https://www.unesco.nl/cultuur/immaterieel-erfgoed>
[Geopend 10 Juni 2017].

Urry, J., 2000. *Sociology beyond societies : mobilities for the twenty-first century*. 1e red. London & New York: Routledge.

Vereniging Dorpsbelang, 2017. *Dorpsbelang Schiermonnikoog | Klozum*. [Online]
Available at: <http://www.dorpsbelangschiermonnikoog.nl/events/klozum/>
[Geopend 12 Maart 2017].

Vespestad, M. K. & Lindberg, K., 2011. Understanding nature-based tourist experiences: An ontological analysis. *Current Issues in Tourism*, 14(6), pp. 563-580.

VVV Schiermonnikoog, 2017. *Dorp Schiermonnikoog | VVV Schiermonnikoog*. [Online]
Available at: <https://www.vvvschiermonnikoog.nl/schiermonnikoog/dorp-schiermonnikoog>
[Geopend 27 Mei 2017].

VVV Schiermonnikoog, 2017. *Excursies op Schiermonnikoog*. [Online]
Available at: <https://www.vvvschiermonnikoog.nl/zien-en-doen/excursies/>
[Geopend 10 Juni 2017].

VVV Schiermonnikoog, 2017. *Galerie en Atelier op Schiermonnikoog | VVV Schiermonnikoog*. [Online]
Available at: <https://www.vvvschiermonnikoog.nl/zien-en-doen/kunst-en-cultuur/galerieen/>
[Geopend 12 Maart 2017].

VVV Schiermonnikoog, 2017. *Zien en Doen*. [Online]
Available at: <https://www.vvvschiermonnikoog.nl/zien-en-doen/>
[Geopend 9 Juni 2017].

Waddensea Worldheritage, 2017. *Nederlandse Waddeneilanden - Waddenzee Worldheritage*.
[Online]
Available at: <http://www.waddensea-worldheritage.org/nl/beleef-de-waddenzee/toeristische-regios/nederlandse-waddeneilanden>
[Geopend 1 Maart 2017].

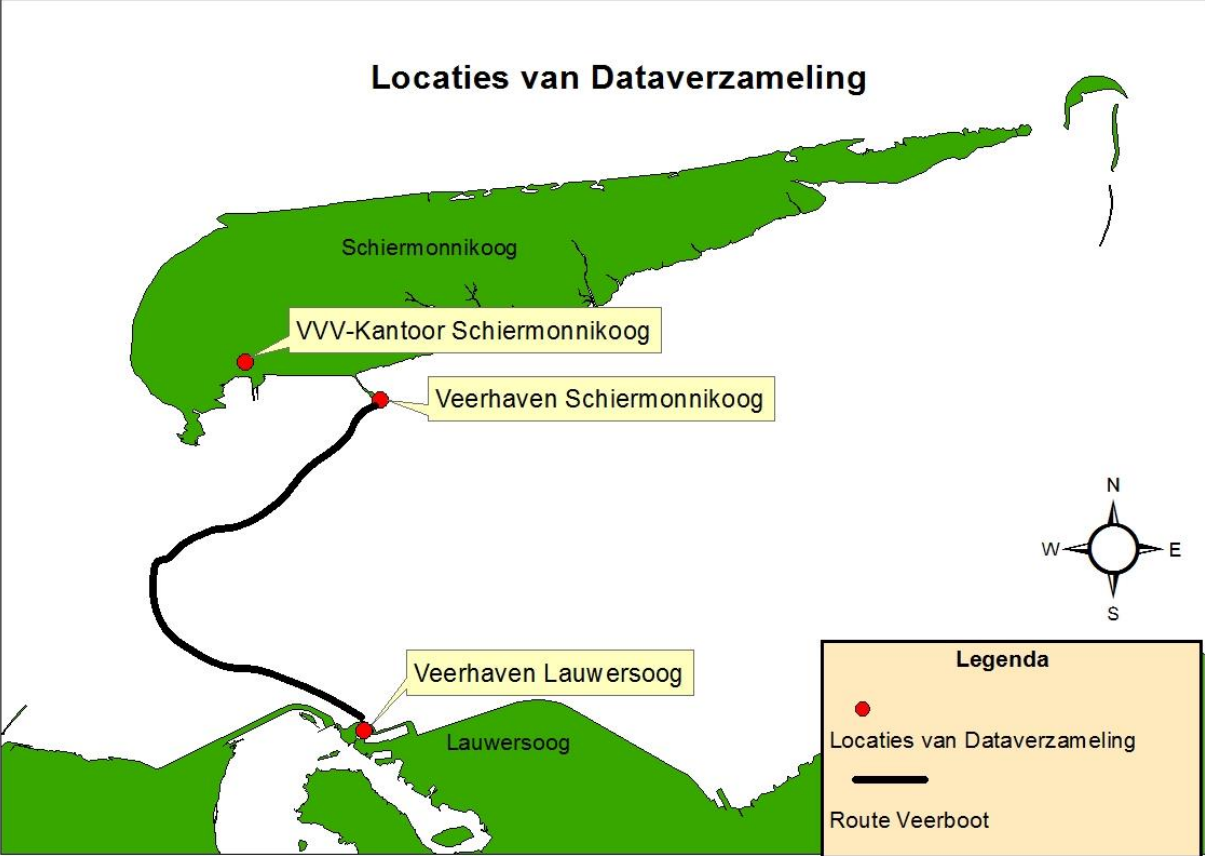
WadFietsen, 2006. *Schiermonnikoog*. [Online]
Available at: <http://www.wadfietsen.nl/Schiermonnikoog.html>
[Geopend 1 Maart 2017].

Wang, F. & Zhu, . D., 2014. The Study on Strategy of Sustainable Development in Coastal Tourism Resources from the Global Change Perspective. *Journal of Resources and Ecology*, 5(1), pp. 32-41.

Woodside, A. G. & Lysonski, S., 1989. A General Model Of Traveler Destination Choice. *Journal of Travel Research*, 27(4), pp. 8-14.

7 Bijlage

7.1 Kaart met plaatsen van dataverzameling

7.2 Enquête

Enquête Erfgoed en toerisme op Schiermonnikoog

Deze enquête wordt gehouden in het kader van een onderzoek naar toerisme op Schiermonnikoog voor de Rijksuniversiteit Groningen. De enquête bestaat uit 12 vragen en zal ongeveer 5 minuten in beslag nemen. Deelname aan deze enquête is vrijwillig en door deel te nemen verklaart u kennis te hebben genomen van en in te stemmen met de voorwaarden van dit onderzoek. Uw gegevens worden geanonimiseerd en beveiligd opgeslagen. Verder mag u op elk gewenst moment aangeven dat u wilt afzien van verdere deelname. Resultaten zullen worden opgenomen in een scriptie die gedeeld wordt met medestudenten en de scriptiebegeleider.

Ik heb hiervan kennis genomen

Z.O.Z.

1. Hoe vaak gaat u gemiddeld per jaar op vakantie?

- Nooit 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer of meer

2. Hoeveel dagen verblijft u op Schiermonnikoog deze vakantie?

- 1 2 3 4 5 6 7 8 of meer

3. Welke overwegingen speelden mee in uw keuze voor Schiermonnikoog?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- Strand
 Zee
 Bos en andere natuur
 Musea en andere culturele gelegenheden
 Architectuur
 Eetgelegenheden
 Bereikbaarheid
 Afstand van woonplaats
 Prijs (reis + eventuele accommodatie)
 Omvang van het eiland
 Anders, namelijk: _____

4. Kunt u de antwoorden die u bij de vorige vraag heeft aangevinkt rangschikken van het grootste belang voor u tot het laagste belang?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Z.O.Z.

5. Welke van de volgende activiteiten onderneemt u op Schiermonnikoog?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- Wandelen
- Fietsen
- Zwemmen
- (Andere) Sportactiviteiten
- Museumbezoek
- Culturele activiteiten bezoeken (optredens, voorstellingen, lezingen etc.)
- Excursies
- Anders, namelijk: _____

6. Kunt u de activiteiten die u bij de vorige vraag heeft aangevinkt rangschikken van het voor u hoogste belang naar het laagste belang?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

7. Wat zijn de 4 cijfers van uw postcode?

8. Wat is uw gezinssamenstelling? (1 optie aanvinken)

- Alleenstaand
- Samenwonend
- Met kinderen inwonend
- Met kinderen uitwonend

9. Wat is uw geslacht?

- Man Vrouw

10. Wat is uw leeftijd?

_____ jaar

Z.O.Z.

11. Wat is uw hoogst afgeronde opleiding?

- Basisonderwijs
- Middelbare school
- LBO
- MBO
- HBO, Universiteit Bachelor of Master

Op- of aanmerkingen

Hartelijk dank voor uw medewerking!